

BİR İHTİLALCI OLARAK ALİ SUAVİ

Mehmet GÖK*

Öz

Genç Osmanlılardan en çok dikkat çeken, hakkında çok sayıda bilimsel çalışma yapılan Ali Suavi, kısa sayılabilecek hayatında çok sayıda kitap ve makaleye, gazete köşe yazısına, dikkat çekici vaaz ve sohbete imza atmış, yurt içinde ve dışında *Muhbir*, *Ulum* gibi muhtelif gazetelerin yayımlanmasına önderlik etmiş, iktidarı değiştirme girişiminde bulunacak kadar ihtilalci ve insanları kısa zamanda örgütleyerek hayatını kaybetmeyi göze alacak kadar da partizan bir Osmanlı aydınıdır.

Babası okur yazar olmasa da annesinin destek ve katkılarıyla kendisini iyi yetiştirir. Özellikle teolojik konularda Ayasofya ve Şehzadebaşı camilerinde devlet adamlarının da dinleyebileceği düzeyde vaazlar verir. Sahih-i Buhari'deki mükerrer hadisleri ayıklayacak kadar donanımına sahiptir. Dönemdaş ve dava arkadaşlarına göre görüşlerini en fazla teolojiye dayandıran, eğitimden ekonomiye, dış politikadan muhasebe eğitime, faizden Afrika'da yeni bir devlet kurulmasına kadar hemen hemen bütün sosyo-ekonomik alanlarda fikir üreten ve yazan bir düşünürdür.

Ali Suavi'nin İngilizler tarafından keşfedilerek İngiliz eşinin ve zamanın önemli İngiliz düşünürlerinin de yardım ve desteğiyle ajan olarak kullanıldığı, Osmanlı Devleti'nin İngilizlere yakınlaşmasını temin ve özellikle Kıbrıs'ın İngilizlere verilmesini kolaylaştırmak amacıyla kullanıldığı ve bu özellikleri nedeniyle de İngiliz ajanı olduğu söylene de mankurtlaştırıldığını söylemek kanaatimizce zor olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ali Suavi, İhtilalci, Gazeteci, Ajan, Baskın.

* Dr., Hakim, Konya Bölge İdare Mahkemesi Üyesi, drmgok070637@mynet.com, ORCID: 0000-0002-0454-3366.

Ali Suavi As A Revolutionary

Abstract

Ali Suavi whom many scientific studies have been conducted, has written many books and articles, newspaper columns, remarkable sermons, and conversations in his relatively short life and led the publication of various newspapers such as Muhbir and Ulum in the country and abroad, and was revolutionary enough to attempt to change the power and partisan enough to risk losing his life by organizing people in a short time.

Although his father was illiterate, he educated himself very well with the support and contributions of his mother. He was equipped enough to preach to the statesmen at the Hagia Sophia and Şehzadebaşı Mosques, especially on theological issues, and to extract the repeated hadiths in Salih-i Bukhari. He was a thinker who, compared to his other colleagues and contemporaries, based his views most on theology, produced and wrote ideas in almost all socio-economic areas, from education to economics, from foreign policy to accounting education, from interest to the creation of a new state in Africa.

Although Ali Suavi, upon being discovered by the British, is said to have been used as an agent with the help and support of his British wife and of prominent British thinkers of the time so as to ensure the rapprochement of the Ottoman Empire to the British and especially to facilitate the handover of Cyprus to the British, and even though he is said to have been a British agent because of these characteristics, it would still be difficult to claim that he was turned into an obedient slave, or in other words, into a “mankurt”.

Keywords: Ali Suavi, Revolutionary, Journalist, Agent, Raid.

Giriş

Osmanlı Devleti'ni kurtarmak amacıyla ilan edildiği bilinen Tanzimat ve Islahat Fermanı beklenen neticeyi vermeyince bir kısım Osmanlı aydını ve yöneticileri, yeni tedbir ve çözümlerine girmişlerdi (Kocabaş, 1991, s. 17).

1865 yılının yaz aylarında Boğazın arka taraflarında Belgrat Ormanı olarak adlandırılan vadide bir piknik organizasyonu yapıldı. Bu toplantıya katılan toplam altı genç, Osmanlı Devleti tarafından sürdürölen ancak kendilerince felaket olarak nitelenen politikalara karşı harekete geçmeye karar vermişlerdi (Mardin, 2017, s. 17-18).

Yeni Osmanlılar, siyasi fikirlerini açıkladıkları yazılarında genellikle İslami siyaset teorisince kullanılan adalet, icma-i ümmet, bi'at vb. kelimeleri kullanmışlardı (Mardin, 2017, s. 95).

Yeni Osmanlıların, yeni deyimini ile "Genç Türkler"nin amacı, Âli Paşa'nın ağır ve ezici politikasına son vererek bir meşrutî yönetim getirmektir. Bunun için önce Âli Paşa'yı düşürmek, sonra yeni yöntemi destekleyici, özgürlükçü yönetimi sağlayıcı bir topluluk kurmak, onun yerine geçirmek gerekiyordu. Programlarında gerekirse Âli Paşa'yı ortadan kaldırmak da vardı. Cemiyet durumuna gelen bu gençler, ara sıra toplanarak düşünce alışverişinde bulunuyorlardı. Bir gün yapacakları işleri kararlaştırmak, yeni bir hükümeti oluşturacak kişileri saptamak için Ayasofya Camiinde toplandılar. Yaptıkları konuşmalar sonunda salt çoğunluğu sağlayarak kesin bir karara varamadılar (Şeref, 1980, s. 133).

Ayasofya toplantısını öğrenen polis, sıkı takip ve araştırmalara başlamıştı. Hatta bir gece Sağır Ahmet Paşa'nın yalısını çok detaylı bir şekilde aramışlardır. Yapılan bu aramadan bir gün önce Mehmet Bey, yalıya gelerek yanına biraz eşya ile birlikte annesinin tüm parası ile iki elmas iğnesini alarak Avrupa'ya kaçmayı başardı (Şeref, 1980, s. 134).

"Bu genç ihtilalcileri birleştiren şey, Avrupa medeniyeti hakkındaki umumi bir bilgi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılıp parçalanması hususundaki ortak endişe idi." (Mardin, 2017, s. 18).

Belgrat Ormanlarında yapılan toplantıya katılanların hemen hemen hepsi, daha önce Bab-ı Ali Tercüme Odasında çalışmış kişilerdi. Bu nedenle devletin dış ilişkilerinin nasıl yürütöldüğünü ve Avrupa siyasal sistemlerini de tanıma fırsatı bulmuşlardı (Mardin, 2017, s. 19).

1867 başlarında başkentte gittikçe artan bir kargaşa sürerken, iddiacı şahsiyeti ile Prens Mustafa Fazıl Paşa devam etmekte olan çeşitli protestolara güç vermeye başlamıştı. Mustafa Fazıl Paşa, on dokuzuncu yüzyılın başında, imparatorluğa bağlı Mısır vilayetinde fiilen bağımsız bir hükümdar hâline gelmiş olan asi Vali Mehmet Ali Paşa'nın torunu idi. Fazıl Paşa'nın hayatı, Bab-ı Ali'de geçmişti (Mardin, 2017, s. 37; Maksudoğlu, 2018, s. 419).

Mustafa Fazıl Paşa, Mısırdaki Hidivlik makamına getirilmeyeceğini anladıktan ve bu hakkından vazgeçtikten sonra Paris'e giderek oraya yerleşti. Orada Mısır'daki emlaklarından kazandığı milyonlarla krallar gibi yaşadı. Bu süreçte Avrupa'da yapmak istedikleriyle ilgili kendisine lazım olan kişileri de maaş ve çeşitli ekonomik garantiler vererek Avrupa'ya davet etmeye başladı.

Yeni Osmanlılar içerisinde savundukları davasında samimi olanlar olduğu gibi, şahsi menfaatlerini güdenler de vardı ve bunlar sayısal olarak çoğunluktaydılar. Hatta cemiyetin genel başkanı olan Mustafa Fazıl Paşa da bir kanaat önderi konumunda değildi (Maksudoğlu, 2018, s. 419).

Yeni Osmanlılar, gizli bir cemiyet olarak Carbonari esasına göre örgütlenmişlerdi. Bu cemiyette Ziya, (Namık) Kemal, Ali Suavi, gazeteci Agah Efendi, şinasi vardı. "Jean Pietri Korsikalı, bu cemiyet üyelerinin birbirleriyle tanışmalarında büyük rol oynadı. Jean Pierre, Sukkakini adıyla anılan, aslen İtalyan birini Yeni Osmanlılar'la tanıştırdı. Sukkakini, Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa'nın gizli siyasi ve ticari işlerini idare etmekteydi..." (Maksudoğlu, 2018, s. 419).

Yeni Osmanlılar içinde Ali Suavi, Osmanlı Devleti'nin son döneminde yetişen fikir ve mücadele adamı, gazeteci, Yeni Osmanlı Cemiyeti üyesi ve ilk Türkçülerden birisi olarak tanındı. Ali Suavi, "klasik bir medrese tahsili ve düzenli bir eğitim görmemekle birlikte felsefeden filolojiye, tarihten coğrafyaya, edebiyattan politikaya, sosyolojiden iktisada ve dini ilimlere kadar birçok konu ile meşgul olmuş, özellikle Türkçülük, İslamcılık, dilde sadeleşme, devlet yönetimi, hilafet, siyaset ve ahlak alanında Osmanlı Devleti ve toplumunun problemleri üzerine kafa yormuş ve çözümler aramıştır" (Suavi, 2019, s. 11).

Bu arayışta Yeni Osmanlılar yalnız değillerdi. Çözüm için getirilmesi düşünölen meşrutiyetin ilanı konusunda dönemin etkin paşalarından Mithat Paşa, İngiliz sefiri ile iş birliğine gitmişti. Mithat

Gök, M. (2021). Bir ihtilalci olarak Ali Suavi. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 173-198.

Paşa'yı İngilizlere meylettiren sebepler, İngiltere'nin meşrutiyet devleti olması, Türkiye'yi Rusya'ya karşı desteklemesi, meşrutî rejimin bir halk hareketi ile getirilemeyecek olması nedeniyle Sultan üzerinde İngiliz baskısını kullanmak isteme düşüncesinden kaynaklanıyordu (Kocabaş, 1991, s. 18-19). Yeni Osmanlıları, Jön Türkler takip etti.

Jön Türkler, Araplar, Yunanlılar gibi Osmanlı teb'ası bütün unsurları birleştirmeyi umuyorlardı. Ancak olaylar tam tersi bir gelişme gösterdi. Çünkü bu idealler onların çıkarlarına aykırıydı (Kasım, 1986, s. 23).

“Sultan II. Abdülhamid'e muhalefet olarak doğan ilk Jön Türk teşkilatının adı “İttihad-ı Osmani Cemiyeti” olmuştu. Bu girişim tam bir teşkilat özelliği taşımasına rağmen, Jön Türkler'in teşkilatlanmasına bir başlangıç olarak değerlendirilmiştir. Temmuz 1908 Jön Türk İhtilali'nin tarihini yazan Cevri'ye göre, Sultan'ın zulmüne karşı hareket, ancak Mekteb-i Ali talebeleri (Üniversite talebeleri) arasından çıkabilirdi. Nitekim, bu uğurda ilk teşebbüs, Mekteb-i Askeriye'de vücut bulmuştu...” (Kocabaş, 1991, s. 31). Cemiyetin teşkilatlanması ve gizlilik esasları, masonluk gizlilik geleneklerine benzetilmişti (Kocabaş, 1991, s. 32).

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan, padişaha karşı kendi amaç ve idealleri uğrunda çalışan Ermeni, Rum, Arap, Çerkez vb. azınlıklara mensup komitacılar da Padişaha karşı Jön Türklerle birlikte hareket ediyordu. Bu çerçevede 4-9 Şubat 1902'de Paris'teki kongre “Prens Sabahattin'in Başkanlığı'nda toplandı. Kongrenin başkan yardımcılıklarını da Sathas isimli bir Rum ve Sissina isimli bir Ermeni yapıyordu. Adem-i Merkezîyetçilerin ağırlıklı olması sebebiyle adına “Osmanlı Liberaller Kongresi” de denilen 1902 Jön Türk Kongresi'ne 47'si Türk, toplam 70 delegenin diğerlerini Arap, Rum, Ermeni, Arnavut, Çerkez ve Musevi delegeleri teşkil ediyordu...” (Kocabaş, 1991, s. 67).

Bu kapsamda İstanbul'a Padişahla görüşmek için gelen Teodor Herzl de padişaha karşı Jön Türklerle iş birliği yapmaya karar verdi. O, “Halen bir tek plan aklıma geliyor. Sultan'a karşı bir kampanya açmalı, bu iş için de sürgün edilmiş prensler ve Jön Türklerle temas kurmalı” diye planlıyordu (Kocabaş, 1991, s. 103).

Yaşadığı Dönem

Ali Suavi, Osmanlı Devleti'nde gerilemenin bütün hızıyla devam ettiği 1839 yılında, bir başka ifade ile Tanzimat'ın ilan edildiği 1839 yılında 8 Aralık 1839 tarihinde İstanbul'un Cerrahpaşa semtinde Ramazan Bayramı'nda doğmuştur (Çelik, 1994, s. 15, 41). Tanzimat ve öncesini, Suavi neslinin genel durumunu anlamak için kısaca değerlendirmekte yarar vardır.

Osmanlı Devleti, Avrupa'nın üstünlüğünü savaş meydanlarında tanıyınca askerî alanda ıslahat yapmakla işe başlamıştı. "1734'te Üsküdar'da açılan Hendesehane ve III. Mustafa devrinde kurulan mühendishane, Macar asıllı Fransız Subayı Baron de Tott'un İstanbul'a getirilmesi Kont De Bonneval'ın devlet hizmetine alınması vb. teşebbüsler, hep Osmanlı ordusunun Avrupa ordularını yakalayacak teknik seviyeye ulaşması için girişilen hamlelerdi" (Çelik, 1994, s. 15-16). Her geçen gün güç kaybeden Osmanlı bu yıllarda İngiltere, Fransa ve Rusya'nın da gerisine düşmüştür (Çelik, 1994, s. 16).

Fransız İhtilali'nin çıktığı yıl Osmanlı tahtına geçen III. Selim de yenileşme ve böylelikle batıyı yakalama hamlesine askeriye'den başlamıştı. Nizam-ı Cedid bu düşünceden doğmuştur. Avrupa ile temasların elçilikler açma suretiyle başladığı bu yıllarda özellikle Fransız İhtilali yıkıcı etkisini özellikle gayrimüslimler arasında göstermeye başladı. Bu yıllarda çıkan Sırp ayaklanması, Osmanlı-Rus savaşı ve Kabakçı İsyanı, III. Selim'in giriştiği yenileşme hareketlerini sona erdirmişti. III. Selim'in kısa saltanatından sonra tahta geçen II. Mahmut'un saltanat döneminde yaşanan yeni Sırp ayaklanması, Osmanlı-Rus savaşının yetirdiği yıkım, İran'la olan savaş ve Yunan isyanı, yapılmak istenilen yenileşme hareketlerini olumsuz etkiledi (Çelik, 1994, s. 16). Bu dönemde açılan batı tarzı okulların batılılaşma ve batıya yakınlaşma konusunda oldukça önemli bir etkisinin olduğu inkâr edilemez. Ancak, batı tipi okullarda, özellikle Mekteb-i Tıbbiyede batılı hocalar tarafından batı dillerinde verilen derslerin bir kısım aydınlar ve kamuoyu tepkisini uyandırdığı da bir gerçektir.

Sultan Mahmut'un 1839 yılında vefatı, Osmanlı ordusunun Mısır ordusu karşısında üst üste iki kez mağlup olması, dışarıya karşı Osmanlı Devleti'ni zor duruma düşürmekteydi.

Tanzimat Fermanı, ferman metninin sınırları ile kalmamış, bir dönemin, bir zihniyetin de adı olmuştu. Bundan sonra bazı olumlu

gelişmeler olmakla beraber uygulamalar Batıyı taklide yönelik olmuş ve hayatın her safhasında Batı'dan gelen unsurlar kendisini hissettirmişti.

Tanzimat'tan sonra Batı tesirinin çok açık görüldüğü alanlardan biri de hukuk alanıdır. 1840 yılında Müslim ve gayr-i Müslimlerin yargılandıkları mahkemelerin birleştirilmeleri yoluna gidilmiş, gayr-i Müslimlerin mahkemelerde şahitliğı kabul edilmiştir. 1844 yılında mürtetlere (İslam dininden dönenlere) şer'an uygulanması gereken ölüm cezası kaldırılmıştır. Dönmelerin kendi eski dinlerine dönme serbestisi getirilmiştir" (Çelik, 1994, s. 17).

Osmanlı Devleti, 1853 yılında Rusya ile giriştiğı Kırım Savaşından sonra mali dengelerinin alt üst olması nedeniyle müttefiki konumundaki İngiltere ve Fransa'dan borç almak zorunda kaldı. Böylelikle üst üste binen borç galesinden kurtulamayacağı bir aşamaya gelindi (Çelik, 1994, s. 18). İngiltere ve Fransa sürekli Rus tehdidini göstererek Osmanlı Devleti'nden tavizler koparma peşindeydiler. Gerçekten de Tanzimat dönemi Osmanlı Devlet adamları, Batı ile münasebetlerini hep Rusya'nın üzerlerine düşen gölgesini hesaba katarak ayarlamışlardı. Batı da Tanzimat bürokratlarının bu Rus fobisinden elinden geldiğı kadar faydalanmıştır. Kırım Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'ne, Rusya'ya karşı daimî müttefik olma arzularını bildiren İngiltere, Fransa ve Avusturya, bunun karşılığında bazı tavizler isterler. İşte İslahat Fermanı bu ortamda yayımlanmıştır (Çelik, 1994, s. 18-19).

İslahat Fermanı, gayrimüslimler ile Osmanlı tebaası arasında suni bir eşitlik getirmiş olup bu durum sonucunda da milliyetçilik akımı içten içe yayılmaya başlamıştır.

Tanzimat'tan sonra ortaya yeni bir sosyal ve idari kategori olarak bürokratlar çıkmış ve bunlarla ulemanın, halkın ve aydınların arasında zamanla mesafeler oluşmaya başlamıştır. Ortaya çıkan bu bürokratik sınıf, memuriyeti halka hizmet kapısı olmaktan ziyade bir imtiyaz hâline getirmiştir (Çelik, 1994, s. 20).

Bu dönemin en önemli olaylarından birisi de hem ulema hem de yeni aydın sınıfın ilk olarak müstakil ve aktif bir güç olarak siyasi muhalefete başlamalarıdır. Özellikle Âli ve Fuat Paşalar zamanında Beyoğlu'nda yabancı dilde yayın yapan ve sahipleri Osmanlı vatandaşı olmayan gazetelerle azınlıkların gazeteleri birçok şeyi rahat rahat yazmaya başlamışlarken Türkler tarafından çıkarılan gazeteler üzerinde sıkı bir

kontrol ve baskı kurulmuştur. Türkçe yayımlanan bazı gazetelerin sahipleri de gayrimüslim şahıslardı. Bu durumun ortaya çıkmasında bu kişilerin Bab-ı Ali'nin karşısına dikilebiliyor olmalarının sonucuydu. İşte Yeni Osmanlılar hareketi böyle bir ortamda doğmuştur (Çelik, 1994, s. 25).

Hayatı ve Eğitim Durumu

Suavi ailesi, aslen Çankırı ili, Çerkeş ilçesinin Viranşehir nahiyesine bağlı bir köyden gelerek yerleşen Cepkenoğlu ailesine mensuptur (Erdül, 2016, s. 22; Çelik, 1994, s. 41). Dr. Abdullah Cevdet, Ali Suavi'nin Kastamonulu olduğunu söyler. Bu ifade de doğrudur. Çünkü Çerkeş daha önce Kastamonu'ya bağlı bir yerleşim yeri idi. Suavi, mütevazı imkânları olan bir kâğıt tüccarının oğlu olarak İstanbul'da dünyaya gelmiştir (Çelik, 1994, s. 41).

Ali Suavi, ecdadının ulemadan olmasına karşılık, babasının okuma yazmayı bile İstanbullu olan annesinden öğrenmiş bir kâğıtçı esnafı olduğunu söyler. Babası Hüseyin Ağa, hesabı da dört işlem seviyesinde öğrenmiştir (Mardin, 2017, s. 17; Suavi, 2019, s. 12; Atay, 2018, s. 11).

Suavi'nin babası, sıradan, yarı cahil fakat saf ve samimi bir Müslümandır. Annesi şehirli, babasına ders verebilecek düzeyde eğitilmiş, zamanının kadınlarından daha yüksek bir eğitim düzeyine sahip bir kadındı. Babasının tahsil yapmamış ilim ehline saygılı bir kişilik olmasının ezikliği, annesinin de kendi çapında bilge bir kadın olması Ali Suavi'nin okumaya, ilme heves etmesindeki en önemli faktörlerden birisidir (Çelik, 1994, s. 42). Babasının en önemli özelliklerinden birisi, haksızlığa isyandı. Çırağan'da biten hayatına, isyan duygusu ona babasından geçmişti (Kuntay, 2014, s. 15).

Suavi, Davutpaşa İskelesi Rüştiye Mektebinden mezun oldu. Okulu bitirdikten sonra da memurluğa başladı. İlk memuriyeti olan Bab-ı Seraskeri Dersaadet Yoklama Kalem'i'nde iki-üç yıl çalıştı (Suavi, 2019, s. 12). Dolayısıyla Suavi'nin 13-14 yaşlarında iken memuriyete başladığı söylenebilir. Bir taraftan da kendisini yetiştirmek için cami derslerine devam etti. Bu çabaları, 16-17 yaşına kadar devam etti (Çelik, 1994, s. 43; Mardin, 2017, s. 400; Kuntay, 2014, s. 13; Erdül, 2016, s. 23). Suavi, 17-18 yaşlarında iken memuriyetten ayrılarak hacca gitti. İlk eserini de 17 yaşında iken hac yolculuğuna çıkmadan önce İstanbul'da yazdı (Çelik, 1994, s. 43). Hac yolculuğunda, ekonomik sıkıntılar yaşaması sonucu 17

yaşında ilk yazdığı eserini, İranlı alimlerden birisine 100 kuruş karşılığında sattı.

Böylece, rüştiyeden mezun olduktan sonra ilim çevrelerinde kendisini yetiştirip Arapça ve Farsça öğrenen genç molla, Hacca sadece hac maksadıyla değil, öğrendiği dinî bilgilerin kaynağı olan diyardaki ilim çevreleriyle temasta bulunmak ve ülkesini tanımak amacıyla da gitmiştir (Çelik, 1994, s. 44). “Nitekim, 1875 yılında Paris’te yayınladığı Fransızca bir eserinde söz konusu seyahati esnasında Rumeli hariç bütün Osmanlı ülkesini gezip gördüğünü, dinleri, insanları ve hayat şekillerini yerinde görüp incelediğini belirtir” (Çelik, 1994, s. 44). Buradan hareketle Suavi’nin 17-18 yaşlarında iyi Arapça bildiğini anlıyoruz. Ayrıca hac yolunda ve esnasında boş durmamış, bu sırada her zaman en çok sevdiği hadis ilmi ile uğraşmıştır (Kuntay, 2014, s. 13). Hicazdan önce uğradığı Mısır’dan, üçte biri olmayan bir hadis kitabı, Suyuti’nin “El-Camiü’s-Sağır” isimli eserini satın alarak yollarda ezberlemiş, Mekke’ye varınca noksanını da orada tamamlayarak onu da ezberler (Çelik, 1994, s. 44; Behramoğlu, 2019, s. 21; Erdül, 2016, s. 24). Öyle anlaşılıyor ki Suavi’nin Hac yolculuğu, asgari bir yılda tamamlanmıştır (Çelik, 1994, s. 45). Hac dönüşü İzmir’e geldiği zaman yedi bin kadar hadisi ezbere biliyordu (Behramoğlu, 2019, s. 24).

Suavi’nin hadis ilmine olan ilgisi İzmir’den sonra gittiği Bursa’da da devam eder. Bursa’da iken kendisine teslim edilen Haraççioğlu Kütüphanesinde bulunan Sahih-i Buhari’yi inceleyerek tekrar edilen hadisleri ayıklar ve yeni bir tarzda yeniden düzenler (Çelik, 1994, s. 45; Kuntay, 2014, s. 13-14). Bursa’da kaldığı süre boyunca ayrıca Ulu Camide halka vaaz da verir. Cemaat alışıkmadığı şeyler duyduğu için etkilenir, şaşırır. Bursa’yı gezmeye gelen kişilerle Yeşil Camii önünde fotoğraf çektirince hakkında olumsuz konuşmalar başlar ve görevden alınır. Buradan Sofya’ya Ticaret Mahkemesi reisi olarak gönderilir (Behramoğlu, 2019, s. 33-34).

Suavi, Peygamberimizin hadisleri içerisinde kendisini en çok etkileyenlerin zulüm aleyhine söylenenler olduğunu ifade etmiştir. Kendi ifadesi ile, “Bu hadisler beni mezalim aleyhinde öyle besledi ki, her tüyümü zalime karşı bir kahraman bulurdum. Şöyle ki bir damla vücudum ile zalime hücum etmeğe ve mağlup olduğum halde tarafından katl olunmağa razı olurudum. Ve bu yolda maktuliyeti mucib-i şerife efdal-ı şehadet-itikad eylerdim” der (Çelik, 1994, s. 46).

Tekrar İstanbul'a döndüğü zaman yirmi yaşını aşkın bir yaşadadır. İstanbul'un o zamanki fikir muhitlerini teşkil eden bazı paşa konaklarına devam etmeye, bir yandan da Şehzadebaşı Camiinde vaazlar vermeye başlar. "Tanpınar, onun bu vaazlarıyla İstanbul'da büyük bir şöhret kazandığını ve bu sayede dönemin büyük devlet adamlarıyla tanışma fırsatı bularak az çok siyasi bir muhite girdiğini belirtmektedir" (Suavi, 2019, s. 12-13; Erdül, 2016, s. 33). O günlerde Anadolu'daki Rüştiye mektebi sayısının artırılması gündemdedir. Dönemin Maarif Nazırı muallim mektebinden mezun olan yeni öğretmenlerin gerek sayı ve gerekse de nitelik olarak yetersiz olduğunu düşünerek dışarıdan öğretmen temin etmek için bir imtihan açmıştır. Ali Suavi de bu imtihana girenler arasındadır. Girmiş olduğu imtihanda başarı gösteren Ali Suavi komisyonun takdirini kazanır. "Çok iyi derece ile imtihanı kazanan "Hacı Ali Efendi" Bursa Rüştiyesi muallim-i evvelliğine tayin edilir" (Çelik, 1994, s. 48-49). Ali Suavi bu tayinin yapıldığı tarihte sadece Ali Efendi, bazı yerlerde ise hacca gidip gelmesinden dolayı Hacı Ali Efendi olarak bilinmektedir (Çelik, 1994, s. 49; Kuntay, 2014, s. 17-18; Georgeon, 2018, s. 127).

Hacı Ali Efendi, Suavi lakabını sonradan almıştır. Suavi kelimesi Arapça olup, yola ve uykusuzluğa karşı dayanıklı anlamında olup aslında onun şahsiyetinin bir ifadesi gibidir (Çelik, 1994, s. 49).

Bursa Rüştiyesinde bir yıl muallim-i evvelik yapan Ali Suavi, Sadrazam Âli Paşa'nın daveti üzerine İstanbul'a dönmüştür. Bu dönemdeki hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Osmanlı Müelliflerinin yazarı Mehmet Tahir Efendi, Ali Suavi'ye Bursa'da bulunduğu sıralarda Bursalılar tarafından "Küçük Hoca" dendiğini ifade eder (Çelik, 1994, s. 54). 1861 yılı başlarında İstanbul'a dönmüştür. Bu sıralarda 22-23 yaşlarındadır. Görev yaptığı ve seyahat ettiği yerlerde artık devlet çarkının eskisi gibi dönmediğini görmüştür. Suavi'nin cemiyet hayatına Islahat Fermanıyla birlikte başladığı söylenebilir. Bu yıllarda Islahat Fermanının hiçbir derde deva olmadığını, ancak gayrimüslimler için bir yığın imtiyaz getirdiğini, bir taraftan da devlet otoritesinin zayıfladığını, artan keyfiliği ve çözülüşü görmüştür. Bu yıllardaki gözlemlerini daha sonraki yıllarda bir muhalefet aracı olarak kullanmıştır (Çelik, 1994, s. 57).

"Suavi'nin hayatı ve yazdıkları onun çok hırslı bir insan olduğunu göstermektedir. O, bu hırslını ilim tahsil etmek için de kullanmıştır. Zeki

ve çok kuvvetli bir hafızaya sahip olması bunu kolaylaştırmıştır” (Çelik, 1994, s. 58).

İstanbul’a gelen Ali Suavi’nin burada ne kadar kaldığı ve bu sırada neler yaptığı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. “Ancak onun bu dönemde Osmanlı yönetiminin ileri gelen devlet adamlarına yakın olduğunu ve devletin gidişatını yakından takip ettiğini biliyoruz” (Çelik, 1994, s. 59). İstanbul’dan sonraki seyahati batıya doğru olmuş ve Sofya Ticaret Mahkemesi reisliği yapmıştır. Bazı yazarlar onun Sofya Mekteb-i Rüştîyesinde muallim-i evvelik yaptığını söylerler ancak bu sadece bir tahmindir. Kendisi hayatının bu dönemini “bir aralık” şeklinde anlatmakta olup bu da bize bu aşamanın uzun bir dönem olmadığını göstermektedir (Çelik, 1994, s. 60-61). Buradan sonra Filibe’ye geçerek buradaki medresede hocalığa başlar. Filibe Kaymakamı Ata Bey’le de burada tanışmıştır (Çelik, 1994, s. 61).

“Suavi, Filibe’de hangi görev ve sıfatlarla kalmış ve nelere maruz bırakılmış olursa olsun, orada halk tarafından sevildiği muhakkaktır. O, hayatının sonuna kadar Filibeli dostlarıyla irtibatını koparmayacaktır. Hatta onlarla beraber ölecektir”. Ali Suavi’nin buraya kadar olan yaşamı, yetişme, devlet ve cemiyet tecrübesi kazanma, keskin görüşler edinme ve bir nevi dolma dönemidir. Ömrünün bu dönemi için kendisi “bu memuriyetlerle idare-i devletin hakikatini ve keyfiyet-i cereyanını anladım” ifadesini kullanır (Çelik, 1994, s. 64).

Şehzade Camii’ndeki sohbetlerine halkın yanında aydın kesiminin de ilgi duyduğu ve takip ettiği bilinmektedir. Buradaki sohbetlerin müdavimlerinden birisi de Namık Kemal’dir. Ancak bu dönemde Ali Suavi ile Namık Kemal arasında yakın bir münasebet ve dostluk yoktur. Fuat Paşa’nın da onun sohbetlerine geldiği, beraber oturup sohbet ettikleri ve hatta yemek yedikleri de bizzat kendi ifadeleri arasında yer almaktadır (Çelik, 1994, s. 64).

Hayatının bu aşamasına kadar devletin mülkiye, adliye, maarif ve dinî müesseselerdeki ıslaha muhtaç olan kısımlarını tanıyan Suavi, çöküşün sebebi olarak sitemin kendisini değil, yanlış işletilmesini görmekteydi. Devletin bu durumu diğer aydınlar gibi onu da rahatsız etmekteydi (Çelik, 1994, s. 66). “O, bu rahatsızlıkların kendince sebep ve çarelerini anlatmak, yazmak ihtiyacını hissediyordu. Bunun iki yolu vardı: yazarak, konuşarak. Hayatına bakılırsa o, bu yolun ikincisini, her gittiği yerde yapmıştı ve yapıyordu. Fakat cami kürsülerinden kalabalıklara hitap

Gök, M. (2021). Bir ihtilalci olarak Ali Suavi. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 173-198.

etmek kadar kitap, kitapçık veya makaleler yayınlamak da onun için ihtiyaçı” (Çelik, 1994, s. 67). Onun bu konuda hazırlığı da vardı. “O, Osmanlı tarihini baştan başa incelemiş ve şu kanaate varmıştı: Geçmişteki başarılar herkesin hak ve vazifelerini bilmesi ve nizamın uygulanmasıyla elde edilmiştir. Nizam uygulanmadıkça, uygulanabilir kanunlara dönüştürülmedikçe düzelmenin imkânı yoktur” (Çelik, 1994, s. 67).

Rumeli’den İstanbul’a döndüğü zaman eserlerinin sayısı 127’dir. Bunların çoğu küçük risaleler olup hemen hemen hepsi talebelerin elinde dolaşan yazmalardır (Çelik, 1994, s. 67). Bu durum bize Ali Suavi’nin genç yaşta itibaren kalemi eline aldığı ve yazdığını göstermektedir.

Suavi’nin gerek içinde bulunduğı muhit, Şehzadebaşı Camiindeki vaazlarının ona yazarlık ve şöhret yolunu açtığı anlaşılmaktadır. Dinî ilimlerdeki vukufu ve kuvvetli hitabeti sayesinde kısa sürede dikkatleri üzerine çeken Suavi, 1867 yılında Ermeni teb’aya mensup Filip Efendi’nin *Muhbir* adlı gazetesinde iç ve dış siyasete dair sosyal ve siyasi içerikli bazı yazılar yazmaya başladı. Filip’in gazetesini satabilmek için popüler bir isme ihtiyacı vardı. Bu isim Suavi’dir. Ali Suavi gazetesinin bütün yazı işlerini üstlenmiş, hatta tek muharriri gibi çalışmıştır (Suavi, 2019, s. 13). Bir süre sonra devlet aleyhinde yazdığı yazılar, gazetesinin kapatılmasına ve Suavi’nin Kastamonu’da ikamete mecbur edilmesine sebep oldu (Çelik, 1994, s. 67).

Muhbir gazetesi genellikle eğitim ağırlıklı olmak üzere toplumsal konuları gündemine almış olup 32. sayısından sonra bir ay süre ile kapatılmıştır (Çelik, 1994, s. 76).

Ali Suavi bir taraftan *El-Cevaib* gazetesinde de yazılar yazmıştır. Bu arada *Muhbir* bir ay süre ile tekrar kapatılıp Suavi’nin Kastamonu’ya sürülmesi üzerine gazete sahibi Filip Efendi, bir beyanname yayımlayarak Babıâlıden gazetesinin niçin kapatıldığını sorar. Namık Kemal de bu beyannameyi gazetesi *Tasvir-i Efkar*’da yayımlar ve kapatılmayı tenkit eden bir yorum ekler (Mardin, 2017, s. 401; Çelik, 1994, s. 64). Bu dönemde Suavi, Kastamonu’da iki ay civarında kalır. Buradaki hayatının, “fiili siyasetten uzak, ilmi ve pedagojik bir faaliyette geçtiğı anlaşılıyor. O, burada da talebeye ders veren, konuşan Suavi’dir. Kendi ifadesine bakılırsa Kastamonu’daki iki aylık sürede üç tane kitap veya risale yazmıştır...” (Çelik, 1994, s. 83).

Gök, M. (2021). Bir ihtilalci olarak Ali Suavi. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 173-198.

Suavi'nin Kastamonu'da yazdığı kitaplardan birisinin isminin "Sen de Gemidesin" olduğu, bu dönemde gemi benzetmesini sürekli kullandığı ve devlet erkanını aynı gemide oldukları ve arıza halinde herkesin zarar göreceği yönünde uyardığı anlaşılmaktadır (Bk. Çelik, 1994, s. 83-84).

Yurt Dışına Çıkışı ve Faaliyetleri

Ali Suavi, yurt dışına kaçarak çıkmıştır. Onun yurt dışına çıkışında gönüllü gitme veya atama ya da görevlendirme gibi bir durum söz konusu değildir. "Kemal sürülmeden evvel, Suavi sürüldükten sonra Avrupa'ya" kaçar (Kuntay, 2014, s. 48).

Mustafa Fazıl Paşa'nın Ali Suavi ile Kastamonu'ya sürülmeden önce *Muhbir* gazetesinde yazdığı dönemlerde onunla irtibat kurmaya çalışır. Fakat Ali Suavi'nin bu isteğe olumlu yaklaşmaz (Çelik, 1994, s. 85).

Yalnız İstanbul'da yaşamakta iken yüksek memuriyetler verilerek taşraya gönderilen Yeni Osmanlıların, kendilerine Mustafa Fazıl Paşa ve destekçileri tarafından önerilen para ve şöhret imkanlarını daha cazip bularak bu yola saptıkları görülmektedir. Nitekim, Namık Kemal ve Ziya, Fransız elçiliğinin yardımıyla yabancı bir gemi ile Ali Suavi ve Agah Efendi de Sökkakini'nin yardımıyla yurt dışına çıkarılmışlardır (Maksudoğlu, 2018, s. 420).

Kaçmayı başaranlardan ikisi de Reji (tekeli) komiseri Nuri ve Reşat beylerdi. Onlar doğru Paris'e gittiler. Arkalarından Ziya Bey, Agah Efendi, Namık Kemal de Paris'e geldiler. Böylelikle tümü orda toplandı. Öncekiler Ali Suavi'ye pek yüz vermediler. Paris'te buldukları sürece Mustafa Fazıl Paşa her birine aşamalarına göre maaş bağlayıp geçimlerini sağladı. Mustafa Fazıl Paşa, aşağı yukarı otuz-kırk milyon frank denli bir mirasa konmuştu. Yaşı gereği Mısır Hidivliğinin adayı idi. İstanbul'dayken nazırlık da yapmıştı (Şeref, 1980, s. 135).

Suavi Kastamonu'da iken Mustafa Fazıl Paşa'nın bir adamını doksan Osmanlı akçesi ile birlikte ona gönderdiği, onu Paris'e davet ettiği, Paris'te bir gazete çıkaracağı ve maişetinin temin edileceği konusunda kendisine söz verildiği, ondan sadece İstanbul Beyoğlu'na gelmesi ve orada kendisini bulacak olan adama teslim olmasını istediğini görüyoruz.

(Çelik, 1994, s. 86-87). Ali Suavi'nin bu teklif üzerine gidip gitmemeyi ciddi şekilde düşünmeye başladığı anlaşılmaktadır.

Suavi, bir hayli tereddütten sonra nihayet Fazıl Paşa'nın davetini kabul eder. 18 Mayıs 1867'de kendisini almaya gelen Yorgi Stenfalıs isimli adamla birlikte Kastamonu'dan firar eder. Önce atla İnebolu'ya gelir. Oradan da Trabzon'dan gelen İstanbul vapuruna biner. Gemi Büyükdere açıklarında demirleyince Suavi, güverteye çıkar. Fakat orada Kastamonulu bazı yolcular tarafından tanınır. "Hoca kaçmış" fiskosunun gemide dolaşması üzerine, bir kamarota bir altın rüşvet vererek gemiye yiyecek getirmiş olan bir kayıkla kendisini kaçırarak adamla beraber Tarabya'ya ve oradan da başka bir kayıkla Beşiktaş'a çıkar (Çelik, 1994, s. 88). Daha sonra Mustafa Fazıl Paşa'nın kefil-i umuru Deutsch'a gider. Suavi, bu süreçte kendisini misafir eden kişinin adını açıklamamıştır. Ancak bu kişi büyük ihtimalle Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın da kaçmasını planlayan *Courrier D'Orient* gazetesinin sahibi Giampierri'dir. 22 Mayıs 1867'de Messagerie şirketinin Marsilya vapuruna bindirilir. Kastamonu'dan gelirken rüşvet verdiği kamarot tarafından kendisine emanet edilen bazı belgeler de anılan kişi tarafından Marsilya vapuruna getirilir ve vaat edilen rüşvetini de alır (Çelik, 1994, s. 90).

Suavi'nin Kastamonu'dan ayrılmasından birkaç gün sonra Zaptiye Müşiri İsmail Paşa, Kastamonu Valisi Ethem Paşa'ya bir yazı gönderilerek Suavi'nin kaçırılması amacıyla oraya bazı adamların gönderildiği, kimseye bilgi vermeden ve dikkat çekmeden Suavi'nin evinin aranması, evde bulunacak evrak her ne ise İstanbul'a gönderilmesi ve kendisinin de gözaltında tutularak şüpheli şahıslardan uzak tutulması istenilir. Fakat bu geç kalmış bir çaba ve tedbirdir (Kuntay, 2014, s. 50-51).

Suavi'yi taşıyan gemi İtalya'nın Mesina limanına vardığı zaman, Suavi, denizde sandal içerisinde iki fesli görür ve birini hemen tanır. Bu, Meclis-i valâ azasından Ziya Bey'dir. Güvertede yanına yaklaşan genç bir delikanlı, fesli zatlara kendisine tanıtır. Bu genç Mustafa Fazıl Paşa tarafından çıkaracağı gazetenin mürettepliğini yapmak üzere getirilen Ermeni Agop'tur. Fakat Suavi'nin bundan haberi yoktur (Çelik, 1994, s. 90-91). Suavi, 30 Mayıs 1867 tarihinde Ziya Bey ve Kemal Bey'le birlikte Marsilya'dan trene binerek Paris'e ulaşır. Hemen Mustafa Fazıl Paşa'nın Boulevard Malesherbes'teki konağına varırlar. Suavi bu grubu "biz üçler" diye isimlendirmektedir (Çelik, 1994, s. 91).

Gök, M. (2021). Bir ihtilalci olarak Ali Suavi. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 173-198.

Mustafa Fazıl Paşa, yeni gelen üçleri, kendilerine ev bulması için Rue Pepiniere’de oturan şınası Efendi’ye gönderir. O da onlara aynı sokakta bulunan 4 numaralı binada odalar bulur (Kuntay, 2014, s. 53). “Mustafa Fazıl, Ziya Bey, Namık Kemal, Nuri, Suavi, Mehmet Bey ve Rıfat Bey’den oluşan bir grup Paşa’nın konağında buluşurlar (Çelik, 1994, s. 92; Mardin, 2017, s. 54; Atay, 2018, s. 18).

Mustafa Fazıl Paşa Paris’e çağırıldığı Yeni Osmanlılardan Ziya Beye 3.000, Kemal ve Rıfat Beylere 2.000’er, Suavi ve Agah efendilere 1.500’er ve Reşat ve Nuri beylere de 1.000’er Frank para verir (Mardin, 2017, s. 54-55).

30 Mayıs 1867’de Suavi ve arkadaşlarının, bazı devlet adamlarına Paris’te suikast girişimlerinde bulunmaları gerekçe gösterilerek Sultan Abdülaziz’in Paris ziyareti bahanesiyle Paris’i terk etmeleri istenilir. Fransız İçişleri Bakanı Marki de La Valette Ziya Bey’le Namık Kemal’i bakanlığa davet eder. Marki’nin almak zorunda kaldıkları tedbirlerden söz etmesine ihtiyaç kalmadan Ziya Bey, arkadaşları ile Londra’ya gitmek üzere bilet aldıklarını beyan edip müsaade ister (Çelik, 1994, s. 95; Behramoğlu, 2019, s. 65). Böylece Ali Suavi, Temmuz 1867 başında Namık Kemal, Ziya Bey ve Agah Efendi ile beraber Londra’ya gitmiştir. Suavi Londra’da arkadaşlarıyla beraber 13 Regent Street’te bir eve yerleşir. Sultan Abdülaziz Londra’ya geldiği zaman Ziya Paşa’nın dışındaki üç arkadaş, Crystale Palace’de fesleriyle Hünkar’ın dikkatini çeker. Padişah, bu fesli gencin kim olduğunu sorar. Fuad Paşa, bu soruyu, “M. Fazıl Paşa kulunuzun teşkil eylediği fırka-yı muhalife efradından bazıları” şeklinde cevaplar (Çelik, 1994, s. 96). Padişahın dikkatini çeken bu gençlerin daha sonra affı ve yeniden İstanbul’a dönmelerinin yolu açılacaktır.

Suavi’nin M. Fazıl Paşa’ya ihtiyacı vardı. Çünkü, gemileri yakarak İstanbul’dan firar etmişti. Osmanlı ülkesinde kötü giden durumdan rahatsızlık duyuyordu. Bir şeyler yapabilmek için bir an önce harekete geçmek istiyordu. Ayrıca onu kitlelere götürebilecek bir vasıtaya ihtiyacı vardı. Öte yandan, *Muhbir* gazetesini paşanın parasıyla çıkarıyordu. (Çelik, 1994, s. 145). Suavi, Babıâlinin dış politikasını her fırsatta tenkit eder. Bu politikanın Müslümanlar için haysiyet kırıcı olduğunu ileri sürer (Çelik, 1994, s. 160).

Yalnız “Mustafa Fazıl Paşa, bir müddet sonra İstanbul’a döndü ve Heyet-i Vukela üyesi oldu. Böylece, Jön Türk grubunun mali kaynağı daraldı.” (Maksudoğlu, 2018, s. 420).

Suavi, *Muhbir* gazetesini başkalarının sermayesi ile çıkarsa da ilk sayıdan itibaren gazeteyi kendisine mal etmiştir. Öyle ki, “Tek muharrirli gazete *Muhbir*’dir, tek muharrir de Suavi’dir” (Kuntay, 2014, s. 34). Bu durum ve tepkinin en büyük sebebi, Suavi’nin devre dışı edilerek bazı yabancılarla birlikte Baden Baden’de Jön Türk Cemiyetinin kurulması olduğu söylenebilir (Çelik, 1994, s. 145).

Suavi’nin başında olduğu haftalık *Muhbir* gazetesi, ilk yıllarında Yeni Osmanlıların resmî yayını gibidir. *Muhbir*’de bu yönde bir de yazı bulunuyordu. Daha sonraki yıllarda Paris’te yapılan bir toplantı sonucunda bu yazı kaldırılarak *Hürriyet* gazetesinin çıkarılmasına karar verilir (Mardin, 2017, s. 402). Bu durumda Suavi’nin Londra’da çıkardığı *Muhbir* gazetesini, Kemal’le Ziya Paşa’nın yine Londra’da çıkardığı *Hürriyet* gazetesinin istemeden öldürdüğu söylenebilir (Kuntay, 2014, s. 66).

29 Haziran 1868 tarihinden itibaren yayımlanmaya başlayan *Hürriyet* gazetesi, *Muhbir* gazetesinin yerini almış, bütün mali destek ve yardımlar bu gazete için kullanılmaya başlanılmış olup, *Muhbir* gazetesi Ali Suavi’nin çaba ve gayretleriyle yayın hayatında tutunmaya çalışmıştır (Çelik, 1994, s. 186).

Çünkü Ali Suavi, Mustafa Fazıl Paşa’dan maaş alıp aynı cemiyet içerisinde bulunsa da *Muhbir* gazetesinde kendi bildiğini okuyacağını, ilk sayıda deklare etmekteydi. Suavi, 1867 yılı Ağustos’u sonunda Londra’da *Muhbir*’i çıkartmakla uğraşırken, Mustafa Fazıl Paşa, Namık Kemal, Ziya Paşa, Agah Efendi ve bazı yabancılar Yeni Osmanlıların tüzüğünü hazırlarlar. 30 Ağustos 1867’de Baden Baden’de gerçekleştirilen bu toplantıya Suavi katılmaz. Belki de çağrılmamıştır (Çelik, 1994, s. 100). Mustafa Fazıl Paşa’nın çevresindeki yabancı kişilerle olan ilişkileri, Padişah’tan İstanbul’a dönmek için izin istemesi, Yeni Osmanlılarla ilgili tüzüğe yabancıların da imza koymaları Paşa’ya karşı Suavi’nin itimadını sarsmıştır (Çelik, 1994, s. 100-101).

Ali Suavi, Jön Türklerin aksine *Muhbir*’deki yazılarında, Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan Hristiyanlara zulmedildiğine dair iddiayı reddeder. Aksine onların Müslümanlara göre daha iyi koşullarda, imtiyazlı olduklarını ileri sürer. O, kusuru yönetimde, sistemde değil, yönetenlerde,

uygulayıcılarda arar. Ona göre, İslamiyet'in emrettiği idare tarzı Hristiyanların da Müslümanların da mutlu olması için yeterlidir. Sıkıntı, iş başındaki yöneticilerin sorumluluk taşımamalarındandır. Suavi meşrutiyeti savunurken de onu İslam'ın bir gereği olarak müdafaa eder (Behramoğlu, 2019, s. 66). Yeni Osmanlılar, Suavi'nin görüşlerini kabul etmemekle birlikte onunla karşı karşıya gelmemek için başlangıçta herhangi bir tepki vermemeye çalışırlar. Ayrıca fikrî farklılık dışında yaşam biçim ve tercihleri noktasında da ayrılıklar görölmektedir (Çelik, 1994, s. 104).

Namık Kemal, 28 Eylül 1867 tarihinde babasına yazdığı mektupta, "Kahpe Avrupa, evliyayı azdırıyor. Yine aferin Suavi'ye, aferin Kemal'e... Bıkrimizle duruyoruz" der. Suavi bu tarih itibariyle hala bekindir. Aynı yıl Marie adında bir İngiliz kadınla evlenir. Suavi'nin yabancı bir kadınla evlenmiş olması sürekli eleştiri konusu yapılır (Çelik, 1994, s. 106-107). Nitekim, yapılan bir eleştiriye Suavi, "İngiltere'de evlendi diyorsun, bu Şer'an caizdir. Zina edemem, nikah ederim" der (Çelik, 1994, s. 107).

Ali Suavi'nin Londra'da *Muhbir* gazetesiyile ilgilendiği günlerde diğer Yeni Osmanlılar, Mustafa Fazıl Paşa'nın parasıyla Avrupa'nın en güzel yerlerinin keyfini çıkarmaktadırlar (Çelik, 1994, s. 108). Eşlerini geride bırakıp gelen Yeni Osmanlıların yaptıkları çapkınlıklar ve gayrimeşru yaşayışları Ali Suavi'nin imzasız mektuplarıyla İstanbul'a iletilir (Mardin, 2017, s. 402).

Suavi'nin yaklaşık olarak on yıl kadar kaldığı Avrupa'da kimlerden etkilendiği, kimlerin çevresine girdiği veya hangi fikir cereyanlarının etkisinde kaldığına dair detaylı bir bilgi ve tespit bulunmamaktadır. Yine de Suavi'yi Londra'da bulunduğu dönemde en çok etkileyen kişi Davit Urquhart'tır. Bu şahıs şark dillerini çok iyi bilen, Şarkiyatçı ve etrafında çok sayıda oryantalist olan bir kişidir (Çelik, 1994, s. 113). Suavi'nin irtibatının olduğu diğer kişiler arasında Butler Johnstone ve Charles Wells de bulunmaktadır (Bk. Çelik, 1994, s. 132-144).

Suavi, böylece İngiltere'de bulunduğu süre içerisinde Türk dostu olarak görünen İngilizlerden oluşan geniş bir çevre edinmiştir. Suavi her fırsatta, Avrupa'da Osmanlı Devleti'yle ilgili bilinen yanlışları düzeltmeye çalışır. "Ayrıca Suavi, *Muhbir*'de Girit isyanı, Şark Meselesi, Rus yayılcılığı, Hristiyanlara tanınan imtiyazlar, kapitülasyonlar, dış borçlanma ve daha birçok konuda dışa karşı tam bir vatanperver tavrı içerisindeydi. Dahası da şu ki, Suavi, yukarıda saydığımız meselelerde

Gök, M. (2021). Bir ihtilalci olarak Ali Suavi. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 173-198.

Osmanlı'nın haklı tezini savunmak amacıyla Londra'da bir Türk lobisi kurma gayreti içindedir..." (Çelik, 1994, s. 195). Bu günlerde İngiltere ve Avrupa'da Osmanlıya karşı yürütölen lobi faaliyetlerinin farkına varan Suavi'nin benzer ve daha etkin bir lobiciliği yapma gayreti içinde olduğu anlaşılmaktadır.

Devam eden savaşlar nedeniyle Fransa yıkılmak üzeredir. Alman orduları Paris'e girmiştir. Suavi, Lyon'da kendi eliyle yazıp kendi eliyle çoğalttığı gazetesiyile meşguldür. Davasından başka bir şey görmez ve düşünmez. Ümitsizliğe düşmez. Yıkıcı tenkitleri yanında daima yapıcı, iyimser ve sarsılmaz bir savaşçı ruhu vardır. Ne padişah ne vezir ne paşa ne de bey dinler (Atay, 2018, s. 18). Bu özelliğini, çıkardığı gazetelerde yayınladığı yazılarında da göstermiştir.

Suavi, bir ara *Ulum*'u da çıkarır. Aslında *Ulum*, adı gazete, kendisi on beş günde bir çıkan bir dergidir. Suavi, dağıtımını rahatlıkla yapabilmek için tamamen eliyle yazdığı dergiyi, el büyüklüğünde, litografya ile basar ve zarf içinde posta ile dağıtımını sağlar (Çelik, 1994, s. 201). *Ulum*, bu haliyle genel, ansiklopedik bir periyodiktir. Tarih, coğrafya, dini ilimler, felsefe, pedagoji, sosyoloji, hukuk, siyaset, fen ilimleri (matematik, jeoloji, kimya, madencilik, fizik, astronomi, biyoloji) *Ulum*'da yer verilen ilim dallarıdır. Tabiatıyla bunların hiçbirisi saf bilgi olarak verilmez, yazarının tahlil, tenkit ve yorumlarıyla birleşir (Çelik, 1994, s. 204; Behramoğlu, 2019, s. 80).

Bu dönem Suavi, kendine destek verecek birilerini arar. Zaten Ali Suavi ile Ziya Bey'in, Hidiv İsmail Paşa ile de yakınlık ve diyalogları vardır. Bu diyalogu Türabi Efendi'nin sağladığı ve Hidiv Paşa'nın 10.000 Frank gönderdiği görölmektedir. (Çelik, 1994, s. 250). Suavi'nin Riyaz Paşa'ya, Ziya Bey'in de Hidiv İsmail Paşa ve Turabi Efendi'ye yazdığı mektuplar, Suavi'nin Mısır'dan para yardımı aldığını göstermektedir. Zira Mustafa Fazıl Paşa'nın yardımlarını kesmesinden sonra Suavi'nin bir matbaa kurduğu ve burada yayın hayatına devam ettiğini görüyoruz.

İstanbul'a Dönüşü ve Faaliyetleri

Suavi, Sultan Abdülhamit'in tahta çıkışından yaklaşık bir ay sonra yaptığı yurda dönmesine izin verilmesi talebi, özel af çıkarılarak 29 Eylül 1876 tarihli kararla kabul edilir (Kuntay, 2014, s. 128; Çelik, 1994, s. 289).

Gök, M. (2021). Bir ihtilalci olarak Ali Suavi. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 173-198.

Ali Suavi, 9 yıl 5 ay önce ayrıldığı İstanbul'a büyük ümitlerle dönmüştür. O, Osmanlı'nın kendine güvenerek eski gücüne ve kudretine yeniden kavuşabileceğine inanıyordu (Çelik, 1994, s. 291). "Avrupa'dan döndüğü zaman yanındaki çok güzel kadın Londra'da evlendiği İngiliz'di..." (Kuntay, 2014, s. 21).

Suavi'nin bu dönemde *Vakit* ve *Müsavat* gazetelerinde Mithat Paşa ve devletin muhtelif sorunları hakkında yazılar yazar (bk. Çelik, 1994, s. 301-307).

Ali Suavi, 1 Şubat 1877 tarihinde Sultan Abdülhamit'in şifahi talimatıyla Mekteb-i Sultani'ye (Galatasaray Lisesi) müdür olarak atanır (Behramoğlu, 2019, s. 91-92; Mardin, 2017, s. 403; Çelik, 1994, s. 310). İlgili karar ise on üç gün sonra çıkmıştır (Kuntay, 2014, s. 134; Kandemir, 1975, s. 52; Çelik, 1994, s. 312).

Padişah'ın Suavi'yi Galatasaray Lisesine atamasının altında yatan sebebin, Sultanı ıslahat konusunda ikna etmiş olduğu söylenebilir. Çünkü Suavi, eğitim dilinin Fransızca olmasına karşı çıkmaktaydı (Çelik, 1994, s. 314). Suavi'nin atamasının yapıldığı dönemde Galatasaray Lisesinin müdürü gayrimüslim Sava Paşa, ikinci müdürler (2 kişi) Fransız, okulda 12 Türk Müslüman öğretmen olmak üzere 31 kişi ve 560 öğrenci öğrenim görmekteydi. O zamanlar okulun bünyesinde üç tane de yüksekokul vardı (Çelik, 1994, s. 317). Suavi göreve başladığı zaman okulun Türk ve Müslüman olmayan yerli ve yabancı unsurlara âdeta bir me'kel olduğunu ima eder. Maarif Nazırı Münif Paşa'dan destek görmeyen, hatta resmî yazılarına cevap alamayan Suavi, buna rağmen tasarladığı programı icra eder. Bunu yaparken de kendi ifadesiyle önce Allah'a ve sonra padişahın adaletine güvenmektedir (Behramoğlu, 2019, s. 94; Çelik, 1994, s. 64). Suavi görevden alındığı zaman ise okulda 15 Türk ve Müslüman öğretmen, 15 de gayrimüslim öğretmen ile toplam 375 öğrenci bulunmaktaydı (Çelik, 1994, s. 325).

Ali Suavi'nin müdürlük görevinden alınma gerekçesi, Ali Nizami Paşa'nın atama teklifinde ifade edilmiştir. Buna göre; "Ma'rif Nazırı'nı dinlemeyerek başına buyruk hareket etmiş ve devlet memuriyetiyle bağdaşmayan makaleler yayınlamıştır..." (Çelik, 1994, s. 359). Ali Suavi'nin görevden alınmasına dair karar 34 gün sonra yayımlanır. Bu durum, kararın zor ve tereddütle alınmış olduğunu göstermektedir (Çelik, 1994, s. 360). Ancak, Mardin'e göre onun bundan bir süre sonra görevden alınmasına yol açan şey, yetersizliğidir (Mardin, 2017, s. 404).

Gök, M. (2021). Bir ihtilalci olarak Ali Suavi. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 173-198.

Ali Suavi'nin padişaha karşı olan sempatisi ve olumlu bakışı, Galatasaray Sultanisindeki görevinden alınınca değişir. 20 Mayıs 1878 tarihinde Ali Suavi, daha önce organize ettiği birkaç yüz muhacir ile Çırağan Sarayını basar. Nöbetçileri etkisiz hâle getirerek Sultan Murat'ın harem dairesine girer ve onu kolundan tutup, "Sultan Murat çok yaşa" naralarıyla onu dışarıya doğru çıkarmaya çalışır. Bu sıra Beşiktaş Zabita Amiri Hasan Paşa, askerlerle olay yerine gelmiş, muhacirlerin üzerine açılan ateş sonucu 23 muhacir ölmüş, 15'i yaralanmış ve bu arada Ali Suavi de Hasan Paşa tarafından kafasına vurulan sopa ile öldürölmüştür. Sağ kalan muhacirler, askerlerce kuşatılarak tutuklanır (Arabacı, 2016, s. 5; Behramoğlu, 2019, s. 97-98; elik, 1994, s. 382; Barış, 2002, s. 236; Kandemir, 1975, s. 53). Zira Suavi, Balkanlardaki Rus ilerlemelerinin önünden kaçmış olan birkaç yüz mülteciyi toplayarak, sarayı zapt etmeye kalkışmış fakat başarılı olamamıştır (Mardin, 2017, s. 404).

ırağan hadisesini François Georgeon ise şöyle anlatır: "Bir kişi sultanın düştüğü bu güç durumdan istifade etmeye çalışacaktır... Sultan Murad, Abdöhlamid'in durumu hakkında bilgi edinmeye çalışır ve kendisine en hafif deyimiyile maceracı gözöken bu operasyon karşısında tereddüt ederken, sarayın dışında da harekete tepki örgütlenmektedir. Beşiktaş Karakol Komutanı Hasan Paşa bir avuç jandarmayla yetişir, Yıldız Sarayı'nı çevreleyen kışlalardan çıkan askerler olay yerine koşuşur. Başlayan silahlı çatışmada Ali Suavi öldüröölür" (Georgeon, 2012, s. 125-126). Bu olayda toplam 85 kişinin öldüğü, bunlardan 15'inin asker olduğu tahmin edilmektedir. Pek çok asinin ise kaçmayı başardığı anlaşılmaktadır. Olay geniş bir yankıya sebep olur. Halk, Rus ordularının İstanbul'a girdiğini sanır (Georgeon, 2012, s. 126). ırağan hadisesi, bir gün dahi sürmemiş bir olay olmasına rağmen, o günkü koşullar ve sosyo-ekonomik yapıda geniş yankıları olan bir kalkışma hareketidir (Georgeon, 2012, s. 126).

Türk tarihinde bu olayın tertipleycileri ile Ali Suavi ve diğer bilinen şahışlar dışında bazı üst düzey devlet adamları ve askerlerin parmağının bulunup bulunmadığı bugün de merak konusudur.

ırağan baskınından sonra baskının başarısız olması ve sona ermesindeki etki ve katkısı nedeniyle Hasan Paşa, Abdöhlamit tarafından müşir (mareşal) yapılmıştır. Hasan Paşa, Ali Suavi'yi etkisiz hâle getirdiği sopayı, Beşiktaş'taki karakolun duvarına asıp ziyaretçilerine göstererek övönmüştür (Barış, 2002, s. 236-237).

Gök, M. (2021). Bir ihtilalci olarak Ali Suavi. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 173-198.

Osmanlı-Rus Savaşı'nın devam ettiği bir sırada darbe teşebbüsü, Suavi ile ilgili tartışmaları büyötmüştür. Suavi, bazıları tarafından demokratik ideallerinin peşinde ölen ilk modern Türk'tür. Bazı çağdaşlarına göre Suavi bir şarlatandı, sabit fikirli ve huysuz birisiydi (Mardin, 2017, s. 399).

Ali Suavi'ye yöneltilen ithamlardan biri de onun İngiliz ajanı olduğuna dair iddiadır. Bu iddiaya gerekçe, onun bir İngiliz kadınla evli olması ve evinde kalacak kadar samimi İngiliz dostlarının olmasıdır. Bu konu ile ilgili şüpheli davranan ve kesin olduğu yönünde davranış sergileyenler de bulunmaktadır. "Enver Ziya Karal, Ali Suavi'nin bir İngiliz dostu olduğunu ve Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumdan ancak İngiltere'nin yardımı ile kurtulabileceğine inandığını söyler" (Çelik, 1994, s. 403). Eşi ile ilgili bilgiler şaşırtıcıdır: "Suavi'nin yabancı uyruklu eşi Mary aslında İngiliz gizli servisinin elemanıydı. Çırağan Sarayı baskınının başarılı olmadığı işaretini alır almaz, kocasının gizli evraklarını yaktı ve limanda hazır bekleyen bir yabancı gemi ile ülkesine kaçtı. Londra'da bir Ermeni ile evlendikten sonra yaşamını Paris'te sürdürdü..." (Barış, 2002, s. 236).

Bernard Lewis, Butler Johnstone'nin İstanbul'a gelişi ile Çırağan hadisesi arasında bağlantı kurar. Ona göre Johnstone, Disraeli'nin özel görevlisi olarak İstanbul'a gelmiş ve ardından da Çırağan hadisesi vuku bulmuştur" (Çelik, 1994, s. 404).

Çırağan hadisesiyle ilgili olarak İngiliz hükümeti için rapor hazırlayan İstanbul elçisi Layard raporunda, "İngiliz elçiliğinin Çırağan'a girmeyi başarmış bir elemanı, hükümetin açıkladığı rakamların aksine orada 60-70 ceset gördüğünü beyan etmiştir. Layard, Suavi'nin Sultan Murat'ın huzurunda süngülenerek öldürüldüğünü ve karısının, evdeki evrakını yaktığını da raporunda belirtir" (Çelik, 1994, s. 406). İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Çırağan hadisesinin İngilizlerin Kıbrıs'ı koparmak için tertiplediklerini söylemektedir (Çelik, 1994, s. 417). Ali Suavi'nin Çırağan baskınında öldürülmesi üzerine İngiltere'de yaşayan kayın pederi ve validesi resmi makamlara başvurarak eşi Marie hakkında bilgi istenler. Bunun üzerine yapılan yazışmalar sonucunda Ali Suavi'nin dul eşinin 24 Temmuz'da ülkesine dönmek üzere gemiye bindiği anlaşılır (Bk. Çelik, 1994, s. 420-422). Marie, "eşinin ölümünden bir buçuk ay sonra" ülkesi İngiltere'ye dönmek üzere İstanbul'dan ayrılmıştır (Behramoğlu, 2019, s. 99).

Gök, M. (2021). Bir ihtilalci olarak Ali Suavi. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 173-198.

Ali Suavi hadisesi, Abdülhamit'i büsbütün çileden çıkarır (Kandemir, 1975, s. 52). Operasyonla iyice yalnızlaştırılan Abdülhamit, diğer düşmanlarına karşı koruma sözü ve güvencesi veren, Rus isteklerini dengelemeye çalışan İngilizlerin Kıbrıs Adası'nı kiralama isteklerine boyun eğer.

Eserleri

Tanzimat dönemi Türk aydınında, bir taraftan geniş kitleleri aydınlatma, batı kültürü ve yaşam pratiklerini başta siyasi yönetim olmak üzere topluma benimsetme çabası, batılılaşırken batıdan gelen unsurları, ana bünyeye zarar vermeyecek şekilde dönüştürme ve geleneğe eklemeye çabası ve gayreti görülür. Ali Suavi'nin eserlerini de bu zaviyeden değerlendirmek gerekir. Fikir tarihimiz için onu önemli kılan husus, kendi yaşadığı dönemin arayışlarını, fikri çalkantılarını, bütün bir entelektüel hayatın modernleşme çabalarını yansıması ve geleneğin içinden gelerek gelenekle birlikte bir tür modernleşme arayışı ve bu arayışlarda kendisi olarak kalıp, özünü kaybetmeden batıdan gelen fikrî malzemeyi hazmetme ve kendi düşüncesine benzetme çabası olarak görülebilir (Suavi, 2019, s. 16-17).

Ali Suavi öncelikle mücadelesine İstanbul'da başlamıştı. Fakat İstanbul'da fazla kalamamıştır. Nazarı dikkati çekmesi üzerine yazdığı gazete (Muhbir) kapatılır. Ruhundaki sönmeyen didişmek, uğraşmak, bağırarak ateş ile İstanbul'la alakasını keser ve Avrupa'ya gider. Londra'da neşre başlar. Suavi, Avrupa'da yalnız değildir (Kandemir, 1975, s. 13).

Zaten darbecilerin, hemen hemen bütün darbelerde icraata geçmeden önce basın yayın sektörünü çok iyi kullandıkları bilinmektedir. "Jön Türklerin, çoğunluk Türkçe olmak üzere çeşitli dillerde yüz elli civarında gazete çıkarmış olmaları, zihinsel yönlendirmenin, eleman kazanmak için propaganda yapmanın ne kadar önemsendiğini vurgulamaya yeterlidir." (Arabacı, 2016, s. 7).

Suavi de düşüncelerinde karmaşık bir yapı sergiler. Vatanseverlik yönüyle, Avrupa'nın Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmasına açıkça karşıdır. Her şeyin ötesinde Rusların amansız düşmanıdır, onların Türkistan ve Balkanlardaki kışkırtmalarını bıkip usanmadan eleştirir, kınar. "Sarıklı ihtilalci" olarak bir İslam radikalizm biçimini temsil

etmektedir. “Halk sınıflarıyla özdeşleşerek kendini kitlelerin özlemlerinin temsilcisi olarak gösterir ve otoriteye karşı direnişini vazedir. Adalet düşüncesini bayrak ederek, mevcut düzene karşı başkaldırımı İslam aracılığıyla meşrulaştırır” (Georgeon, 2012, s. 127).

Ali Suavi, toplam 38 yıllık son derece dalgalı ve zorlu hayatına çok sayıda eser sığdırmıştır. Ancak eserlerinin birçoğu maalesef günümüze ulaşamamıştır. Sosyal, siyasi, ekonomik, dinî ve tarihî konularda yazdığı yazılar, ansiklopedi ve sözlük yazma girişimleri yanında özellikle felsefe tarihçiliğimizin inşası bakımından önemli bazı faaliyetlerde de bulunmuştur. O, batı düşüncesinin felsefi temellerine uzanarak felsefi düşünceyi memleketin efkâr-ı umumiyesine tanıtmak amacıyla ilk defa, telif bir felsefe tarihi yazmaya teşebbüs etmiştir. Suavi, Tarih-i Efkar adını verdiği eserinde İlk Çağ Yunan felsefesinden başlayarak bir felsefe tarihi yazmayı planlar. Ancak eserinin yalnızca Pre-Sokratikler’in sonuna kadar olan kısmını tamamlayabilir (Suavi, 2019, s. 24).

Ali Suavi’nin elde mevcut 17 telif eser, 4 adet tercüme, 34 adet sözü edildiği hâlde bulunamayan eseri, 2 adet yarım kalan eseri, 3 adet telif veya tercüme niyetlendiği eseri, koleksiyonu elde mevcut 5 adet süreli yayın, adı olup bulunamayan 3 adet süreli yayın, yazı yazdığı 9 adet Türkçe gazete, 2 adet Fransızca gazete, 2 adet İngilizce gazete ve 1 adet İtalyanca gazete olmak üzere toplam 82 farklı yayınından bahsedilmektedir (Bk. Çelik, 1994, s. 467-473).

Ali Suavi, terakki kavramının öncelikle manevi alanda olması gerektiğini, ekonomik kalkınmanın temelini de manevi kalkınma olduğunu, fen ilimleri ile dinî ilimlerin birlikte okutulması gerektiğini, manevi değerlerden boşalmış bir devletin maddeten güçlü olsa bile yıkıma uğrayacağını ifade eder. Özetle, Müslümanlığın terakkiye mâni olmadığını söyler (Çelik, 1994, s. 666). “Suavi’ye göre, insanın sahip olduğu hakimiyetin izafî bir tabiatı vardır; yani, o bizzat kendisi üzerine hükümandır ve ilahi kanunun emrine itaat ettiği sürece hareketlerine hemcinslerinden hiç kimsenin müdahaleye hakkı yoktur” (Mardin, 2017, s. 407).

Değişik akımlara yönelmiştir. Suavi, bir “Türkçü” olarak yazılarında “Türkler’e o zamana kadarkinden daha büyük bir önem vermesine rağmen, onun, İslam kardeşliği ile çok daha fazla ilgilendiği söylenebilir” (Mardin, 2017, s. 412). Bu durum da Ali Suavi’nin teolojik

bir alt yapısının olduğunu gösterir. Bu yönüyle diğer Yeni Osmanlılardan ayrılmaktadır.

Sonuç

Çankırlılı bir tüccarın oğlu olarak dünyaya gelen Ali Suavi, okuma yazma bilmeyen babasından ziyade annesinin gayret ve çabası ile zamanına göre iyi bir eğitim görmüş, çok zeki olmasının da etkisiyle kısa zamanda dikkat çekmiştir.

17 yaşında iken Mısır üzerinden hacca gitmiş, Mısır'dan aldığı Ramuz'el-Ehadis isimli hadis kitabını kısa zamanda ezberlemiş, yaklaşık bir yıl süren hac seyahatinde iken ilk kitabını yazmış ve ekonomik sıkıntılar nedeniyle İranlı bir tüccara bu kitabını satmıştır.

Hac dönüşü Bursa, Kütahya gibi yerlerde öğretmenlik, Filibe'de hakimlik yapan Suavi, İstanbul'a dönünce büyük camilerde, üst düzey yöneticilerin de dinlediği vaazlar vermiştir. Bu yıllarda aynı zamanda *Muhbir* gazetesinde yazı yazmaya başlamış, yazılarında kullandığı dil, içinde yer aldığı örgüt ve zamanın hükümetine yaptığı eleştiriler nedeniyle Kastamonu'ya sürgüne gönderilmiştir. Buradan sonra İnebolu ve İstanbul üzerinden Fransa'ya kaçmıştır. Londra ve Paris'te yaşadığı dönemlerde gazete çıkarmaya devam etmiş, arkadaşları ile fikri ve yaşamsal ayrılığa düşmesine rağmen kendi bildiği doğruları yazmaya devam etmiştir. Londra'da diğer arkadaşlarının aksine Mary isimli bir İngiliz kadınla evlenmiş, tanınmış İngiliz ve Fransız düşünürleriyle tanışarak sosyal çevresini genişletmiş, bir taraftan da sosyal, ekonomik, politik, siyasal, pedagojik, teolojik vb. konularla ilgili yazılarına devam etmiştir.

Yaklaşık on yıllık Avrupa döneminden sonra Padişahın izniyle İstanbul'a dönmüş, tercüme ofisinde ve Galatasaray Lisesinde müdürlük yapmıştır. Dönemin Maarif vekili ile anlaşamaması nedeniyle görevden alınmış, Çırağan baskımına kadar ne yaptığı çok da iyi bilinmemekte olup, söz konusu baskında öldürülmüştür.

Kısa hayatına çok sayıda kitap, makale vb. sığdıran Suavi, Jön Türkler arasında düşüncelerini en çok teolojiye dayandıran kişidir. Türkçe vaiz, namaz, faiz vb. konulardaki görüşleri nedeniyle eleştirilen Suavi, İngilizlere Kıbrıs'ın verilmesi konusunda İngilizlerce kullanıldığı ve gerek eşi ve gerekse diğer yaşananlar onun İngiliz ajanı olduğu tezini güçlendirmektedir.

Gök, M. (2021). Bir ihtilalci olarak Ali Suavi. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 173-198.

Sonuç olarak Ali Suavi, zamanın koşullarına göre iyi yetişmiştir. Zeki, kısa sayılabilecek ömrüne çok şey sığdıran, düşündüğünü sonucunu düşünmeden yapmaya çalışan ve doğru bildiğini söylemek ve yazmaktan çekinmeyen biridir. Ona, İngilizlerce kullanılan ancak mankurtlaştırıldığının söylenmesi zor olan, sarıklı ihtilalci bir Osmanlı aydınıdır diyebiliriz.

Gök, M. (2021). Bir ihtilalci olarak Ali Suavi. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 173-198.

Kaynakça

- Arabacı, C., “Darbelerle Yüzleşmek”, Necmettin Erbakan Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi (2016/2), Konya-2016.
- Atay, F. R., Ali Suavi Baş Veren inkılapçı, Pozitif Yay., Birinci Baskı, İstanbul-2018.
- Barış, İ., Osmanlı Padişahlarının Yaşamlarından Kesitler, Hastalıkları ve ölüm Sebepleri, Bilimsel Tıp Yay., Ankara-2002.
- Behramoğlu, A., Ali Suavi (8 Oyun 3 Bölüm), Tekin Yay., Birinci Baskı, İstanbul-2019.
- Çelik, H., Ali Süavi ve Dönemi, İletişim Yay., 1. Baskı, İstanbul-1994.
- Erdül, M., Başveren İnkılapçı Ali Suavi, Yayın B, Birinci Baskı, İzmir-2016.
- Georgeon, F., Sultan Abdülhamit (Çev. Ali Berktaş), iletişim Yay., İstanbul-2012.
- Kandemir, F., Jön Türklerin Zindan Hatıraları, Muhit Yay. Uğur Kitabevi, Birinci Baskı, İstanbul-1975.
- Kasım, M., Talat Paşa'nın Anıları, Say Yay., Birinci Baskı, İstanbul-1986.
- Kocabaş, S., Jöntürkler Nerede Yanıldı, Vatan Yay., Birinci Baskı, İstanbul-1991.
- Kuntay, M. C., Sarıklı İhtilalci Ali Suavi, Oğlak Yay., Birinci Baskı, İstanbul-2014.
- Mardin, Ş., Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908, İletişim Yay., İstanbul-2019.
- Mardin, Ş., Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu, Çevirenler: Mümtaz'er Türköne/Fahri Unan/İrfan Erdoğan, İletişim Yay., 13. Baskı, İstanbul-2017.
- Maksudoğlu, M., Osmanlı Tarihi, Salon Yay., 5. Basım, İstanbul-2018.
- Suavi, A., Tarih-i Efkâr, Çizgi Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul-2019.
- Şeref, A., Tarih Söyleşileri (Müşahabe-i Tarihiye), Sadeleştiren: Mübeccel Nami Duru (Açıklamalı Tam Metin), Sucuoğlu Matbaası, İstanbul-1980.